

ÖZTAKİBE GİRİŞ

Günümüz insanı kendine ait pek çok şeyi takip ediyor. Uyuyarak geçirilen zaman, atılan adımlar, çalışılan saatler ve konsantre olunan dakikalar, edinilen arkadaşlar, atılan tweetler: gün boyu peşimizi bırakmayan bir dizi sayı. 2016 yılı sonuna kadar 110 milyon giyilebilir cihazın satılmış olması bekleniyor ki bu da kendi kendini takipteki patlamanın bir göstergesi.¹ Haftasonu sporcuları artık sanal ortamda yarışıyor, ofis çalışanları bilgisayar başında harcadıkları vaktin ne kadarının sosyal medyada gezinerek geçtiğini ve paylaşımlarının kaç takipçiye ulaştığını izliyor. İnsanlar evlerindeki elektrikli aletlerin ne kadar enerji harcadığını takip ediyorken, kan şekeri değerinin takibi artık sadece diyabet hastalarının yaptığı bir şey olmaktan çıkıyor. Peki neden bu kadar çok insan bunları yapıyor?

Bu kitapta öztakibi –insanların kendileri hakkında neden ve nasıl bilgi topladıklarını, kaydettikleri verileri analiz edip üzerinde düşündüklerini– inceliyoruz.

¹ IDC, “IDC 2019’da giyilebilir cihaz satışının 200 milyonu aşacağını tahmin ediyor,” <http://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS41100116>, Mart 29, 2016.

Sosyal hayatın bu alanındaki bazı güncel araştırmalarından bahsedecek; insanların kendileri hakkındaki verilerle aslında neler yaptığını, kullandıkları araçları ve bu süreçte hangi topluluklara dahil olduklarını paylaşacağız. Verinin değişik günlük bağlamlarda nasıl kullanışlı, güçlü, bıktırıcı, zevkli, hayal kırıcı, yanlış ya da konu dıőı olabileceğini sergileyeceğiz. Őirketler, üniversiteler, hükümetler ve farklı türdeki organizasyonlar veri toplama ve işleme işiyle uğraşırlar; bu kitapta verinin kurumsal ilişkilere takılması durumunda neler olabileceğini de araştıracacağız. Ağırıklı olarak, hem insanların daha fazla önem verdiği, hem de toplumsal etkilerinin daha yoğun tartışıldığı sağlık verilerinin öztakibi üzerinde duracağız. İnsanların ellerindeki bu verinin gücü konusunda neden fazlaca heyecanlı olduğunu anlamaya çalışıp eleştirmenlerin bunun nasıl da ters tepebileceğine dair uyarılarını değerlendireceğiz.

Öztakip kişisel bir eylemdir, dolayısıyla takipçiliği kolaylaştırarak yaygınlaşmasını sağlayan akıllı aletlerden çok daha ilgi çekicidir; aslında kâğıt ve kalemde daha karmaşık bir teknoloji de gerektirmez. Yine de günümüzde çoğu öztakip giyilebilir bilgisayarlar, akıllı saatler, spor bantları veya mobil telefonlar ya da bilgisayarlar sayesinde dijitalleşmiştir. Bu teknolojiler insanların yüzyıllar boyunca öztakip için kullandığı gün-

lük veya not tutmak gibi yöntemlerle kesişir. Çoğalan dijital izler bu eski yöntemlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Yeni teknolojilerin varlığı hayatımızın ölçülebilir alanlarını genişleterek daha önce hiç olmadığı kadar sık veri toplanabilmesini sağlamıştır. Ortaya yeni bir toplumsal olgu çıktığını ancak uygulamaların teknoloji ile buluşmasına baktığımızda görebiliriz.

Öztakip sosyal ortamlarda gerçekleşir. Toplanan veriler kişiye odaklı olsa da aslında toplumların işleyişine dair temel inançlara dayanır. Ne tür teknoloji geliştirileceğini, teknoloji kullanıcısıyla üreticisi arasındaki ilişki belirler. Doktor ile hasta arasındaki ilişki de hastalar hakkında toplanan verinin klinik ortamda nasıl kullanılacağını belirler. Teknoloji kullanıcısı, üreticisi, hasta ve tıp uzmanı rollerinde olan bu insanlar öztakibin “gerçekten” ne olması gerektiğini anlamak için içinde buldukları sosyal çevrelere ya da topluluklara danışırlar. Bu topluluklarda öztakip cihazları geliştirilmekte, kullanım yolları belirlenmektedir. Bu nedenle kitapta sosyal dinamiklerin üzerinde duracağız.

Bu Kitabı Neden Yazdık?

Bulutsuz bir ocak sabahı birlikte yazmak düşüncesiyle San Francisco’da buluştuk. Kahvaltı yapacağımız yere doğru yürürken hem teknoloji ve iletişim sosyoloğu hem de akademisyen olan Gina, Noel’den önce Lexington, Kentucky’deki bir Best Buy’a (elektronik mağazası) girdiğinde üzerinde çalıştığımız; etkinlik izleyicileri, kalp sensörleri, uyku monitörleri, bisiklet monitörleri, bebek telsizleri gibi nesnelerin şaşırtıcı bir şekilde sıralandığını görmenin tuhaflığından bahsetti. On sene önce sadece en hırslı tüketicilerin ilgisini çeken hantal prototipler artık son moda hediyelikler olmuştu. (Buna kanıt olarak dükkânda sergilenen ürünlerin fotoğraflarını Şekil 1.1’de görebilirsiniz.) Teknolojik gelişmelere yön veren bir sektörde antropolog olarak çalışan Dawn da haftalık yerel gazete *Portland Mercury*’nin kapak hikâyesi yaptığı “emo” alt kültürü, asık suratlılık ve görünüşe göre Nike Fuelbands’in karışımı şaşırtıcı bir grup gençten oluşan “sağlık got’ları”ndan bahsetti. Got’lar öztakipçi mi? Bu nasıl olur? Siyaha bürünmüş, mücadelecî, atletik got’ların aykırılığını kafamızda canlandırmaya çalışırken Dawn’ın ayağı takıldı ve yere düştü. Kalkmaya çalıştığında durumunun iyi olmadığını anladık. Gerçekten de iyi değildi. Kahvaltı yapmayı planladığımız gözde San



Şekil 1.1

Lexington, Kentucky'deki Bestbuy'ın öztakip cihazlarından oluşan Noel vitrini (*Kaynak: Gina Neff*)

Francisco kahvecisinde teknoloji uzmanları, sifon kahvelerini ve kinoalı kahvaltılık salatalarını beklerken biz de dışarda ambulansın gelmesini bekledik.

Kırık bir dizkapağı değişik periyotlarda alınması gereken çeşitli ağrı kesiciler gerektirir. Bu komplike ilaç kokteyli karaciğer, solunum yolları ve bağırsaklar için risk teşkil eder. Dawn ilk ilacını aldıktan birkaç saat sonra diğer ilacını aldı. Birkaç saat daha geçtikten sonra bir sonraki ilacı almasının güvenli olup olmadığını düşündü. Daha önce aldığı iki ilacı hatırlayamadı. Karaciğere zarar veren ilacın günlük dozu nedir? Bu ilacın

ne zaman alındığının önemi yoktur ama ilacın günlük dozu aşılmamalıdır. İlaçlar beyni bulandırdığı için ilaç takibini kafadan yapmak daha da imkânsızlaşır. Dawn öztakip üzerine yıllarca çalışmış biri olarak bu sorunu manuel takiple –yani otomatik olarak takip etmek için bir sensör kullanmadan– not tutarak çözebileceğinin farkındadır. Telefonunda, rakam ve yazıları girdiğinde yanına zamanını yazan bir uygulama vardır. Aldığı ilaçların isimlerini bu uygulamaya kaydetmeye karar verir. Dawn kayıtlara baktığında hangi aralıklarla ilaç aldığını kafasında tutmaya gerek duymadan, ilaçları aldıktan sonra kaç saat geçtiğini hesaplayabilir. Eğer söz konusu karaciğer hasarına neden olan ilaçsa, Dawn’ın kaygılanmasını gerektiren şey son hapı alışından sonra geçen zaman değil, içtiği ilaç sayısının tavsiye edilen günlük miktarın altında kalıp kalmadığıdır. Bu yüzden ilacı kaç saat önce aldığına değil, kaç tane aldığına bakar. Dawn birkaç hafta sonra bütün bu yaptığını meraklı bir arkadaşına gösterdiğinde, “Evet, bunu neden yaptığını anlıyorum, ama doğrusu, bunu yapmak muhtemelen benim aklıma gelmezdi,” yorumunu duyar ve bu kitabı yazıyor olmasaydı böyle bir takip sistemi kurmayı kendisinin de düşünemeyeceğini fark eder.

Bir teknoloji endüstrisi araştırma şirketi olan Gartner, 2014 yılında giyilebilir cihazları, kendi çok fazla takip-

çisi olan ancak bilimsel gerçekliğe dayanmayan Silikon Vadisi endüstrisi indeksi, “Teknoloji İlerleme Döngüsü” (Hype Cycle) grafiğinin tepesine yerleştirdi. 2015’e gelindiğinde bu cihazlar Gartner’e göre “hayal kırıklığı oyuğu”na girdi. Bu, bir teknolojinin benimsenmesi öncesindeki kuşku dolu evreydi. Bu arada sosyal bilimci ve düşünürler giyilebilir cihazların nasıl satıldığını ve nasıl kullanıldığını inceleyerek bu ürünlerin sorunlarına dikkat çektiler. En büyük endişeleri, bilimsel şeffaflığın diğer değerler pahasına yüceltilerek insan hayatının yanıltıcı bir şekilde sayılara indirgenmesiydi. Bir diğer endişeleri de bireylerin kontrol edemeyecekleri riskleri idare etmekten sorumlu tutulacak olmalarıydı. Bu, yaşamın diğer alanlarında da görülen bir sosyal dinamiktir. Zaten yeterince güçlü olan şirketlerin bu veriler vasıtasıyla insanların hayatlarına girerek güçlerini fazlasıyla artıracaklarından da endişeliydiler. Sosyal bilimciler ve eleştirmenler öztakibin neyin, kim tarafından ölçmeye değer olduğu konusunda söz sahibi olan çevreye gereğinden fazla güç kazandırdığını düşünüyorlardı. Buna rağmen Dawn kaza geçirdiğinde öztakip becerisi artık bir akademik tartışma ya da endüstri abartması olmaksızın çıkmış, pratik ve kişisel boyutta önemli bir hal almıştı. Bu beceri, bir mağazadan satın alınan bir nesneden fazlasıydı, ama aynı zamanda o nesneydi de.

Kendini sayısal olarak takip etmedeki bu kilit gerilimi belki de ilk fark eden gazeteci Nora Young olmuştur.² Hareketlerimizin dijital izleri; yaygın mahremiyet ihhalleri, günlük hayatın metalaşması, “sağlıklılık takıntısı” (sağlıklı görülen her şeyin fetiş haline getirilmesi) ve toplumla koordine hareket etmeyi engelleyecek derecede kendisiyle meşgul olmak gibi tatsız toplumsal sonuçlara zemin hazırlayabilir.³ Ama Young’a göre kendini sayısal olarak takip etme aynı zamanda hem kişilere hem de toplumlara faydalı olabilir. Aldığı ilaçları takip etmek Dawn’ın karaciğerini kurtardı, daha ileride veri toplamadaki eşgüdümlü çabaların bazen daha iyi medikal bilgiye ulaştırabileceğini ve arada bir de tıbbî uygulamada daha adil katılım sağlayabileceğini göreceğiz.

Hem hayatında veri kullanan insanlar hem de bireylerin veriyi toplayıp kullanırken karşılaştıkları toplumsal güçlükleri araştıran sosyal bilimciler olarak bu gerilimle ilgili kaygılarımız artmaya devam etti. Yararlılık ve toplumsal zorluklar arasındaki bu gerilim üzerine; içinde mevcut araştırmaları, ilgili yayınları ve diğer materyalleri barındıran tanıtıcı bir kitaba ihtiyaç olduğunu düşündük. Öztakiple ilgili tartışmalara halkın

² Nora Young, *The Virtual Self* (Toronto: McClelland & Stewart, 2012).

³ Sağlıklılık takıntısı için Julie Guthman, *Weighing In: Obesity, Food Justice, and the Limits of Capitalism* (Berkeley: University of California Press, 2011).

katılımının genişlemesi dengeyi kamu yararına çevirebilir. Günlük hayatımızda veri toplamayla ilgili olarak yaptığımız seçimler önemlidir. Topladığımız verinin nasıl kullanılacağını, hattâ bize karşı kullanılıp kullanılmayacağını bilemeyiz. Hangi verinin toplandığı ya da verinin gittiği yer konusunda seçeneğimiz olmadığında, vatandaş olarak sesimizi yükseltme gücümüzün önemi daha da artar.

Halkın öztakibe olan ilgisi, mahremiyet politikaları ve gözetlenme endişeleri gibi geniş ve topluma yönelik bir bağlamda düşünülebilir. Ancak bu ilgi bireyselliğe daha yakın duran sosyal ilişkilerle de ilgilidir. Öztakip verileri bireyle ilgili olmasına rağmen özünde toplumsaldır. Bina içi hava kalitesini ölçen sensör kullanan birinin kaç kişiyi etkileyebileceğini düşünün. Hava kalitesini izleyen bir ev monitörü, karbonmonoksit gibi zararlı gazlar veya diğer bölgelerde, hattâ başka ülkelerde bulunan endüstrilerden gelen toksik maddeler de dahil iç mekânlarda bulunan maddelerle ilgili veri toplar. İç mekân hava kalitesi evde yaşayan herkesin ve hattâ misafirlerin bile sağlığını etkiler. Herkes cihazın takip ettiği belirli maddelerden farklı şekillerde etkilenbilir ve bu veriye sahip olmak aynı evdeki insanların sağlıkları hakkında konuştukları şeyleri değiştirebilir. Ancak iç mekân hava kalitesini değiştirebilmek, bir ev

sahibinin tek başına kotarabileceği bir şey olmayabilir. Böyle bir problemi çözebilmek için yerel, ulusal ve hat-tâ uluslararası bir çaba gerekir. Masrafları kimin ödeyeceği ise tartışma konusudur.

Hava kalitesi, bizden başkalarını da ilgilendiren tek veri tipi değildir. Pek çok veri başkalarını da kapsar. Genetik veriler bile yakın ailemizin ve ikinci derece akrabalarımızın hakkında bilgi verir. Genom analizi yaptırmayı seçenler ailelerini de bu seçime dahil etmiş olurlar. Çoğu kez öztakibin bireysel (bazen narsisistik) bir arayış olduğu konuşulur, ama toplanan veri başka birçok insanı etkiler. Burada söz konusu olan kendimize ve diğerlerine bakarken kullandığımız merceklerdir. Bu mercekleri özenle tasarlamayı veya kullanmayı becerebilmek önemli ilişkileri kurabilir de yıkabilir de...

Üzerinde tartışmamız gereken ve bazıları gelişen teknolojinin doğasından kaynaklanan, bazıları da belirsiz verilerin toplumsal olarak nasıl ele alındığı ile ilgili olan, birçok bilinmeyen var. Bazen veri toplama kapasitemiz veriyi analiz etme gücümüzü geride bırakabiliyor. Genom, mikrobiyom (obeziteden akıl sağlığına kadar her şeyi etkilediği düşünülen bağırsak bakterileri) ve ekspozom (vücudumuzun maruz kaldığı kirletici maddeler) üzerine veri toplama hızı, toplanan verinin vücudumuz üzerindeki etkilerini bilimsel olarak anla-

Burada söz konusu olan
kendimize ve diğerlerine
bakarken kullandığımız
merceklerdir.

ma hızını geçti. İnsanlar bu belirsizliklerle nasıl başa çıkacak? Doktorlar ve sağlık hizmetleri, sistemlerinden neler talep edecek? Bilim insanlarını ve uzmanları nasıl zorlayacaklar ve bilimsel uzmanlığı nasıl harekete geçirecekler? Hükümetten ve toplumdan nasıl bir tepki bekleyecekler?

Bir yandan bilinmeyenler tartışılırken, bir yandan da insanların kendi özel ihtiyaçlarına uygun öztakibin peşinden gidecekleri pek çok durum ortaya çıkacak. Anneler bebeklerinin büyümesini hem canlı olarak hem de rakamlarla izleyecekler. Sporcular “performanslarını” geliştirmek için uğraşacaklar. Diyabet hastaları günlerini sağ salim geçirmeye çalışacaklar. Bu durumların her birinde takip etme yöntemleri ve ulaşılabilecek hedefler farklıdır. Takip etmek cep telefonu, kâğıt kalem, sensörler, hafıza gibi bir tür sistem gerektirir. Bazı insanlar bir sorunu çözmek, bir aksaklığı bulmak veya bir alışkanlık kazanmak amacıyla bir cihaz alır ya da bir uygulama yükler. Gördüğümüz kadarıyla problem, “yetkilendirme” iddiasıyla satışa sunulan seçeneklerin çoğunun aslında insanların hangi soruları sormaları gerektiğine dair yardımcı olamamalarının yanı sıra; bir sonraki soruyu sorma, fikirleri test etme veya bir şeyler keşfetme konusunda da yardımcı olamamalarıdır. Sonuç olarak çoğu insan öztakip cihazlarından

beklediğini bulamaz ama sosyal bilimcilerin işaret etmeye başladıkları bazı toplumsal sıkıntılarla uğraşmak durumunda kalır.

Bu kaçınılmaz ya da nihaî bir durum değildir. Süregelen tartışmalara daha geniş katılım sağlayabilmek için öztakibin temel fikirleri ve zorlukları hakkında bilgi verebilmeyi umuyoruz. Bunu iki şekilde yapacağız. Birincisi, kendimizin ve başkalarının araştırmalarına dayanarak, insanların öztakiple ihtiyaçlarını karşıladıklarında ne yaptıklarını göstermek olacak. Bu özel bir teknik, beceri veya bilimsel bilgi gerektirmez, ama pek çok insan için iyi sonuç verecek bir dizi yaklaşım vardır ki burada onları paylaşacağız. İkinci olarak ise tıbbî ve ticarî faaliyet gösteren ve politika belirleyen çevrelerde daha fazla toplumsal katılımın değişimi etkileyerek öztakip araçlarını toplumsal çıkarlar yararına gelişmesini sağlayabileceği alanları göstermeye çalışacağız.

Bu kitabın yazarları, öztakip konusunda farklı bir uzmanlığa sahiptir. Kitapta bahsi geçen araştırmalar, kendimizinkiler de dahil olmak üzere, kültürel ve sosyal niteliktedir; davranışçı ya da tam olarak teknolojik değildir. Kendi alanlarımızda insanların içinde buldukları durumları nasıl anlamlandırdıklarını ve inançlarına nasıl ulaştıklarını anlamaya çalışırız. Buradaki araştırmalar insanları laboratuvar ortamında değil, doğal or-

tamlarında gözleyerek ve onlarla konuşarak yapılmıştır.

Bireysel geçmişimize gelince... Dawn, öztakipte çokça kullanılan biyosensör adlı yeni bir teknolojinin tüketici tarafından benimsenirliğini araştıran bir grubun yöneticiliğini yaptı. Üniversite dışında çalışan pek çok antropolog gibi o da tasarımları ve araştırmalarında etnografya bilgisine başvurmaktadır. Kendisi şimdi tasarımların yeni veri şekillerini nasıl daha iyi destekleyebileceklerini anlamaya yönelik karma bir mühendislik ve etnografik araştırma projesine eş başkanlık yapmaktadır. Dawn ayrıca öztakip yapan Kendini Sayısallaştırma (Quantified Self-QS) grubunun aktif bir üyesidir. Çalıştığı firma olan İntel, QS sponsorudur ve öztakip teknolojileri için teknik parçalar üretmektedir. 4. Bölüm'de de göreceğiniz gibi, entelektüel yükümlülükleri topluma karşı sorumluluklarla harmanlamak ve bunu düzenli bir işle paralel götürmek, öztakip için olağandışı değildir. Bu uygulamalı çalışma bir kişinin mevcut tasarım seçenekleri hakkında bilgisini derinleştirmekle birlikte, kendi sınırlamaları olan bir bakış açısı da yaratır. Gina bir üniversitede iletişim teknolojisi sosyoloğu olarak çalışıyor. Gina ve Dawn özellikle dijital sağlık inovasyonu alanına odaklanan bir biyosensör projesinde birlikte çalıştılar. Gina, öztakibin ev ve klinik arasındaki ayrımı nasıl azalttığını ve mevzuatın tıbbî uygulama ile özba-

kım arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini inceledi. Endüstrinin ve sosyal kurumların teknolojinin pratikte nasıl kullanıldığı konusundaki analizine odaklanmaktadır.

Kaleme alınan her metinde olduğu gibi, bu kitap da yazarlarının eğilimleri ve endişeleriyle şekillendirildi. Bazı önemli başlıkları veya tartışma konularını kitaba dahil etmemiş olma ihtimalimiz yüksektir. Bu, bazı konuların farkında olmadığımız için ya da henüz bu konularda yorum yapabilecek kadar kaynak bulunmadığı için veya bazı çalışmalar biz bu kitabı yazdıktan sonra yayımlandığı için olabilir. Hepimiz söz sahibi olduğumuz konulara daha çok alışkın olduğumuz için, içinde bulunduğumuz topluluklardaki rollerimizden dolayı ya da bu sayfalarda bahsettiğimiz diğer bütün insanlar gibi toplumsal koşullardan etkilendiğimiz için de bazı konuları diğerlerinden daha fazla vurgulamış olabiliriz. Hiçbir araştırmacı ne kadar dikkatli olursa olsun hangi konuda araştırma yapacağını ve makul görünen yaklaşımların neler olduğunu etkileyen bu faktörlerden kaçınamaz.

İnsanların etkinlik izleyicilerini birkaç ay kullandıktan sonra neden bıraktıklarını ya da telefonlarındaki spor uygulamalarını neden kapalı tuttıklarını anlayabilmek için sosyolojik ve antropolojik bakış açısının yararlı olduğunu düşünüyoruz. Öztakip cihazlarının pazar

başarısı veya başarısızlığı ne tesadüf ne de sözümona kullanıcı hatasının sonucudur. Bireylerin bu ürünlere olan bağlılıklarını arttırmak için psikolojik yaklaşım kullanan birçok teknikle birlikte, bu tekniklerin kullanıldığı durumlarda bile insanların bu cihazları neden birkaç hafta sonra kullanmayı bıraktığını açıklayabilecek bir dizi de sosyal düzenleme bulunmaktadır. Aynı sosyal örüntüler veya kültürel düşünce alışkanlıkları, veri sahipliği, erişimi, gizliliği ve tıp ile ticaretin toplumdaki yeri konusundaki tartışmalara da katkıda bulunur. Bu tür tartışmalar verinin, vücutlarıyla bu veriyi üretmiş olan insanlara karşı kullanılıp kullanılmayacağını belirler. Aynı zamanda tıbbî araştırma ve buluşlara kimin katılıp katılamayacağını, veriden neler öğrenileceğine kimin karar vereceğini ve bilimsel otoriteyi kimin sorgulayacağını da belirler. Katılımcıların sadece söylediklerini değil, aynı zamanda bu katılımcıların insanların, teknolojilerin, toplum ve toplulukların nasıl çalıştıklarıyla ilgili varsayımlarını da anlamak; tartışmaların ileri taşınmasına yardımcı olacaktır. Sosyal bilimlerin yapabileceği bu katkıyı kitabımızda tanıtmayı umuyoruz.